

Epos o Gilgamešovi Jiří Prosecký – Blahoslav Hruška – Marek Rychtařík (trans.),

Praha: Nakladatelství Lidové
noviny 2003, 410 s.

Jde o důkladné vědecké dílo, rozhodně nejdůkladnější v české literatuře, které se může směle postavit po bok předním pracím světové literatury na toto téma, a to jak vědeckou přesností zpracování, tak šíří kulturně-historického záběru i čerstvosti, s níž zapracovává nejnovější nálezy a poznatky na tomto poli.

Epos o Gilgamešovi asi není nutné větší čtenářů představovat. Jde o nejzávažnější literární dílo starého Předního východu, tedy předklasického, tj. předřeckého starověku. Do češtiny už ovšem bylo překládáno. Starší generace jistě zná pozoruhodný a pečlivý překlad Lubora Matouše, který vyšel několikrát (1958, 1971 a 1976). Jeho překlad byl přesný, až doslovný, Matouš na něm stále pracoval a od vydání k vydání jej vylepšoval, ale vydával jej bez komentáře, vždy jen s několika poznámkami k textu a s hutným, leč stručným úvodem. Během posledních desetiletí však došlo, říkají autoři nového vydání v předmluvě, k objevům celé řady doplňujících textů, které podnítlily nové interpretace a přispěly k lepší znalosti a hlubšímu pochopení celého eposu. To bylo ovšem třeba vyložit v podstatně rozsáhlejších úvodu a v mnohem podrobnějším komentáři. Samozřejmě zůstávají ještě některé mezery a otevřené otázky, o nichž smíme doufat, že je doplní budoucí nálezy a další bádání. Tyto mezery a otázky zachycuje nové vydání eposu promyšleným aparátem, různými druhy závorek, otazníků a vykřičníků, které umožňují čtenáři, aby si udělal značně reálnou představu o podobě předlohy.

O autorech nového překladu *Gilgameše* najde čtenář v knize zvláštní stať (s. 386-387). Podstatná část knihy (s. 7-225) pochází od Jiřího Proseckého (*1949), našeho předního znalce akkadštiny, pracovníka

Orientálního ústavu AV ČR a autora řady publikací. – Blahoslav Hruška (*1945), také z Orientálního ústavu a zároveň docent na Husitské teologické fakultě UK, je náš přední sumerolog. Zpracoval sumerskou minulost eposu, jeho nejstarší předlohy i proměny v sumerské literatuře. – Nejmladším spolupracovníkem na nové edici *Gilgameše* je Marek Rychtařík (*1974), pracující v Ústavu starého Předního východu FF UK. Jeho dílem je poslední třetí stať, nadepsaná „Chetitská verze eposu o Gilgamešovi“.

Podívejme se nyní, jak je kniha rozvržena. Krátká Proseckého „Předmluva“ zmiňuje nutnost nového zpracování *Gilgameše* a orientuje v použitém aparátu. Pak následuje obsáhlý „Úvod“, kde se týž autor zamýšlí nad historickým pozadím zpráv o Gilgamešovi na základě zmínek v nejstarších mezopotamských textech, dále nad procesem jeho zbožnění, když se z dávného krále proměnil v podsvětní božstvo, a konečně nad jeho jménem, jehož výklad je dosti složitý a zrcadlí pokusy tradice, dát jménu – třeba i druhotně – symbolický význam. Zde se Proseckého postup zcela shoduje s tím, co doporučuje recenzent ve svých onomatologických studiích.

Velmi pečlivě a podrobně se J. Prosecký věnuje literárně historické stránce gilgamešovské tradice. Registruje a rozebírá nejdříve texty starobabylónské (starší sumerské zpracoval až v druhém dílu knihy B. Hruška), pak texty středobabylónské i nálezy částí eposu za hranicemi Mezopotámie. Tak dochází k poslednímu stadiu tradice, jímž je kanonická nebo též standardní babylónská verze eposu. Známe ji už od 19. stol. z knihovny Aššurbanipalovy, ale na přesném znění této verze se samozřejmě léta pracovalo. Prosecký se tu se soustředěnou pečlivostí zamýšlí i nad literárním druhem, kterým tento text charakterizovali už starověcí tradenti. Termín *narú* – přibližně legenda – označoval skupinu textů na pomězi životopisu a textu naučného, nebo snad lépe textu, který převyprávěním životního příběhu chce čtenáře či posluchače přivést k vnitřnímu poznání a hluboce zakotvenému životnímu postoji. Tím se dostáváme k citlivé otázce existenciální interpre-

tace eposu. Prosecký jí ve svém důkladném úvodu sice netematizoval, ale řekl k ní leccos závažného – byť to formuloval velmi opatrně: „Epos o Gilgamešovi se otevírá mnoha různým interpretacím. Je vykládán i jako mystická cesta duchovního růstu, který je završen nejvyšším esoterickým poznáním. Cesta začíná u samých kofenů ‚stromu života‘ ovládaných animálními vášněmi, pokračuje přes duchovní probuzení a končí proniknutím k prameni nejvyššího vědění (Parpola 1993, 192-195). Tento příběh je však třeba chápat a vykládat v širším kontextu akkadské literatury a v souvislostech intelektuálního a duchovního klimatu.“ (s. 56). Nato Prosecký odkazuje na dvě jiná významná díla téhož kulturního okruhu, totiž *Enúma eliš* a *Atrachasise*, s nimiž prý epos o Gilgamešovi tvoří „dějinnou trilogii“, popisující „proces duševního zrání člověka, příběh hledání a nalezení jeho místa ve společnosti ostatních lidí a smírného přijetí jeho osudového údělu. Je druhem ‚Bildungsromanu‘, příběhem hrdinovy výchovy a pokroku ke zralosti. Hrdina, opojen pýchou, se dopustí urážky bohů, zakusí tragickou osobní zkušenost se smrtí a přes strastiplné hledání věčného života (možná přesněji: obnovování života) poznává, že člověku nezbyvá nic jiného, než se pokorně smířit s dočasností a odevzdaně přijmout svůj úděl. Jediná věc, z níž se může těšit, jsou každodenní prosté radosti krátkého pozemského života. A jediná nesmrtnost, které může dosáhnout, spočívá v díle, které na tomto světě po sobě zanechá.“ (s. 57). Tak shrnuje Prosecký poselství eposu o Gilgamešovi. K tomu recenzent: To je v podstatě pohled šenkýřky Siduri z X. tabulky eposu. Interpretace, která leží nejvíc nasnadě, je obecně známá a běžně přijímaná především mezi klínopisci, historiky a lingvisty. Mám k ní jen jednu malou připomínku: Je opravdu jediné možná? Každé velké umělecké dílo připouští různé interpretace. Je – do jisté míry – zrcadlem, v němž pozorovatel nachází něco z vlastního nitra, samozřejmě v podobě víceznačných symbolů. O tomto problému vyšla nedávno v češtině poměrně důkladná kniha Milana Balabána a Veroniky Tydlitátové (*Gilgameš: Mytické drama o hledání věčné-*

ho života, Praha: Vyšehrad 2002). Recenzent k ní napsal předmluvu. Tato kniha nebyla všude pochopena a byl kolem ní spor. Možná že právě proto je jedinou obsáhlejší českou prací o Gilgamešovi, kterou editoři nového překladu eposu v bibliografii necitují. Snad chtěli tímto způsobem podstoupit z tenkého ledu existenciálních interpretací za „pevný štít vědecké střídlivosti“, který je ovšem dědictvím novopozitivismu. Můžeme ještě dnes zůstat v jeho souřadnicích? Toť otázka téměř hamletovská!

Další a vlastně poslední část Proseckého důkladného úvodu je věnována otázkám literárně estetickým: První je velmi poučným a poučným exkurzem o poetice akkadského textu. O tom jsme dosud v češtině neměli vlastně nic; zde je alespoň stručný a solidní úvod. Pak je tu zpráva o pozdních ohlasech eposu od Persie až po židovské pseudepigrafy, např. *Knihu strážců*, jejíž zlomky známe z Kumránu, u autorů nestoriánských i řeckých, ba dokonce i ve slavné *Tisíci a jedné noci* a v díle Lúkiana ze Samosaty. Tyto vztahy jsou ovšem často nejisté a obtížně průkazné. To autor nezastírá, naopak sám kriticky zvažuje. Poslední čtyři statí propojují Gilgameš s naším kulturním obzorem: Gilgameš a homérská epika, Gilgameš a biblické spisy, inspirace moderní literatury a hudby a Gilgameš v památkách omeztvarného umění. Autor se tu většínou omezuje na registraci motivů, ale i to je velmi zajímavé a podnětné.

Pak přijde jádro knihy – překlad eposu, samozřejmě s četnými kritickými poznámkami a vysvětlivkami pod čarou. Kolik je za ním přesné a trpělivé práce i zralé akribie, dokáže si představit asi jen ten, kdo se sám někdy pokusil překládat z jazyka zcela jiné struktury, než je naše, a z předlohy, nad níž je třeba se znovu a znovu rozhodovat nad téměř každým termínem a vazbou. Je to vybroušený text a zralá práce. Obsah eposu tu samozřejmě není nutno opakovat. Sluší se však připomenout, že kromě známé standardní či „kanonické“ babylónské verze jsou tu i překlady všech dosud nalezených a zveřejněných závažných zlomků eposu z období starobabylónského (18.-17. stol. př.n.l.) i středobabylónského (14.-12. stol. př.n.l.) a textů z periferních oblastí, kon-

krétně z Chattuše (14.-12. stol. př.n.l.). Tím končí první část knihy, zpracovaná J. Proseckým.

Druhou část „Sumerské básně o Bilgamesovi“ napsal B. Hruška. I jeho úvod k textům je velmi důkladný. Vlastně jsou to celé dějiny sumerské literatury v kostce. Začíná se úvahou o původu a rázu sumerštiny, shrnutím hlavních rysů sumerského náboženství i základních typů sumerské literatury a sumerských škol, kde byla tradována. Pak se autor podrobně rozepisuje o sumerských kořenech eposu. Jeho hrdina má poněkud odchylné jméno – Bilgames. V úvaze nad zprávami o potopě zmiňuje Hruška zajímavou hypotézu, že někdy v 6. tisíciletí př.n.l. došlo k zaplavení černomořské pánve vodou ze Středomořského moře. To prý způsobilo migrační vlny obyvatel a s nimi i rozšíření tradice o potopě. O ní mluví už sumerské texty zde přeložené. Další stať je „Bilgames a Akka“ o králi města Kíše, který s Bilgamesem válčil. Válka skončila smírem. „Bilgames a Chuvava“ je příběh, známý z pozdějšího tvaru eposu. Sumerské vyprávění se však od pozdějšího akkadského značně odchylně. – I další stať je známá: „Bilgames a nebeský býk“. Také zde nově nalezené texty značně posunuly starší tvar příběhu. Zhruba stejně je tomu u příběhu „Bilgames, Enkidu a podsvětí“. Zápletku známe z akkadské verze, řada motivů je však odchylná. Zcela nově je vyprávění „Bilgamesova smrt“, z akkadských textů neznámé. Tabulky byly nalezeny teprve zcela nedávno, v devadesátých letech 20. stol. Líčí se tu Bilgamesovi umírání a jeho pohřeb na dně Eufratu. Tím končí druhý díl knihy o sumerských textech.

Poslední a nejkratší část knihy (s. 331-352) z pera M. Rychtaříka se jmenuje „Chetitická verze eposu o Gilgamešovi“ a předkládá ohlasy eposu v chetitické řeči i kulturní oblasti.

V závěru knihy čtenář najde přehlednou mapku Mezopotámie (s. 353), užitečný „Výkladový slovník vlastních jmen“ (s. 355-362) a důkladný „Seznam pramenů a literatury“ (s. 365-385). O „slovu o autorech“ (s. 386-387) už byla zmínka. Pro vědeckou práci tohoto druhu jsou zcela nezbytné rejstříky: je tu jmenný i věcný (s.

388-406), a rejstříky citací – biblických a z *Iliady* a *Odysseie* (s. 406-407). Na posledních třech stranách knihy je poměrně podrobný obsah, který umožňuje dobrou a rychlou orientaci v celé knize.

Co závěrem? Česká literatura tu byla obohacena o závažné dílo. Je to základní klasický text, rozhodně nejvýznamnější z mezopotamské kulturní oblasti. Měl neobyčejný ohlas nejen ve starověku, ale i v nové době. Od jeho znovuobjevení v Aššurbanipalově knihovně a uveřejnění G. Smitheem v roce 1872 kolem eposu stále kroužili jak badatelé o starověku, lingvisté a historikové, tak i religionisté a filozofové. Ale také umělci, zvláště literární. Proč? Něco jsme si už naznačili: Není to jen plastický obraz staré doby. Je to zároveň zrcadlo všelidských tužeb, úzkostí i nadějí, model boje se zlem i pouti za životem a jeho pravým smyslem. Gilgameš končí tragicky. Pouto smrti nebylo prolomeno. Zbývá nám všem opravdu jen pohled do podsvětí, jak jej líčí XII. tabulka? Anebo – spíše – je velikost Gilgamešova poselství prostě v tom, že nás nutí neobejít laciné poslední otázky?

JAN HELLER

Pavel Čech (ed.) Pocta profesoru Jaroslavu Oliveriovi,

Praha: Univerzita Karlova –
Karolinum 2003, 245 s.

Adresátem sborníku je známý profesor Filozofické fakulty UK, vynikající znalec semitských jazyků, zvláště hebrejštiny a arabštiny, který se právě dožil sedmdesátin. V úvodní poznámce říká editor, že sborník se poněkud liší od standardních děl tohoto druhu: Autory příspěvků jsou výhradně současní či relativně nedávní Oliveriovi studenti. Pak editor stručně líčí strukturu sborníku a děkuje spolupracovníkům. – Po úvodu editora je tu *laudatio* z pera Oliveriova učitele Stanislava Segerta. Učitel tu vzpomíná, jaký byl J. Oliverius vzorný stu-